



دانشکده علوم حدیث  
غیر دولتی - غیر انتفاعی

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته علوم حدیث  
گرایش تفسیر اثری

عنوان پایان نامه

تفسیر تطبیقی روای سوره های جائیه واحقاف بر اساس مهمترین تفاسیر مآثور فریقین

استاد راهنما

حجت الاسلام والمسلمین دکتر عبدالهادی مسعودی

استاد مشاور

سید علیرضا حسینی شیرازی

دانشجو

صمد رجبی

شهریور ۱۳۹۱



تمام حقوق این اثر متعلق به دانشکده علوم حدیث است.

تقديم به حضرت ختمى مرتبت  
محمد مصطفى (صلى الله عليه و آله و  
سليم) مبين قرآن و ائمه اطهار (عليهم  
السلام) مفسران قرآن و حضرت  
بقيت الله (عجل الله تعالى فرجه  
الشريف) احياگر قرآن و امام خمينى  
(ره) عامل به قرآن

با تقدیر و سپاس از زحمت های بی شائبه  
استاد محترم راهنما جناب حجت الاسلام  
والمسلمین دکتر عبدالهادی مسعودی و استاد  
محترم مشاور جناب سید علیرضا حسینی  
شیرازی که در تدوین این اثر زحمات بنده را  
با جان و دل خریدار شدند و همچنین از همسر  
صبور و فداکارم که سختی های این راه را  
تحمل نمود و از فرزند عزیزم علی تقدیر و  
تشکر می نمایم.

## چکیده

این تحقیق، تفسیری روایی و تطبیقی از سوره های جائیه و احقاف است و هدف از آن، روشن نمودن نقاط اختلاف و اشتراک بین دو گروه می باشد. برای این کار، از منابع مهم فریقین در تفاسیر روایی و اجتهادی بویژه نورالثقلین والدرالمنثور بهره برده ایم.

این تحقیق شامل پنج فصل می باشد که فصل اول بیانگر کلیات تحقیق است، در فصل دوم که بحث اصلی ما می باشد، پس از بیان مفاد ظاهری مستفاد از تفاسیر اجتهادی، به تفسیر روایی آیات پرداخته شده و سپس مقایسه ای دو سویه بین مفاد ظاهری و روایی از یک سو و بین روایات نورالثقلین و الدرالمنثور از سوی دیگر داشته و وجوه اشتراک و افتراق را نمایان کرده ایم، هرچند اشتراکات بین این دو گروه در این قسمت از آیات بسیار است. فصل سوم گونه شناسی روایات را بر عهده دارد تا روشن گردد چه گونه های روایی در نورالثقلین و الدرالمنثور وجود دارد؟ و فراوانی کدام گونه بیشتر است؟ و روایات کدام گروه به مباحث تفسیری و معرفتی بیشتر اشاره کرده است، هرچند در مجموع می توان گفت که بیشتر روایات اهل سنت حتی مواردی که به عنوان روایت تفسیری مشخص شده به ترجمه لغوی کلمات و یا جملات پرداخته اند. در فصل چهارم آسیب های سندی موجود در روایات شیعی و روایاتی که اهل سنت از پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) نقل نموده اند- شناسایی شده و سعی براین بوده تا آسیب ها به نوعی برطرف گردد، و در انتها آموزه های هدایتی که از این آیات به دست می آید بیان شده است، معارفی که بیشتر درباره مسائل اعتقادی از جمله توحید و معاد می باشد.

**کلید واژگان:** سوره جائیه، سوره احقاف، روایات تفسیری، تفسیر تطبیقی، گونه شناسی احادیث تفسیری.

## فهرست مطالب

۲	فصل اول : کلیات و مفاهیم
۲	درآمد
۴	بخش اول: کلیات
۴	بیان مسأله تحقیق
۵	ضرورت و اهداف
۵	سوالات تحقیق
۵	فرضیات تحقیق
۶	پیشینه ی تحقیق
۶	ساختار و روش پژوهش
۶	نتایج علمی و عملی تحقیق

۷	بخش دوم : مفاهیم .....
۷	الف) روایت تفسیری .....
۹	ب) تفسیر روایی .....
۹	ج) تفسیر تطبیقی .....
۱۰	د) گونه شناسی روایات .....
۱۰	ه) آسیب شناسی .....
۱۰	و) آموزه های هدایتی .....
۱۰	ز) تفسیر نورالثقلین .....
۱۳	ح) الدر المنثور فی تفسیر المأثور .....
۱۷	فصل دوم: تفسیر روایی سوره های جائیه و احقاف .....
۱۷	درآمد .....
۱۷	بخش اول: سوره جائیه .....
۱۷	دسته اول آیات: توجه دادن مردم به آیات و نشانه های خدا .....
۱۸	مفاد ظاهری .....
۱۸	نظری به سوره مبارکه .....
۲۰	الف) ویژگیهای حروف مقطعه .....
۲۰	ب) مبدأ نزول قرآن و صفات آن .....
۲۱	ج) نشانه های خدا در صحنه ی جهان، انسان و طبیعت .....



- د) عظمت و حقانیت آیات قرآن ..... ۲۳
- ه) واکنش منفی مخالفان در برابر قرآن و فرجام عذاب آلود آنان ..... ۲۴
- و) هدایت قرآن و فرجام عذاب آلود کافران ..... ۲۶
- ز) مسخر بودن دریا و آنچه در آسمان ها و زمین است برای انسان ..... ۲۶
- مفاد روایی ..... ۲۷
- نورالثقلین** ..... ۲۷
- الف) حروف مقطعه (حم) اشاره به اسمی از اسمای حسناى الهی ..... ۲۸
- ب) نشانه هایی از خداوند برای اندشمندان ..... ۲۸
- ج) جایگاه بلند انسان ..... ۲۸
- الدرالمنثور** ..... ۲۸
- الف) رزق حیاتبخش آسمانی و آثار وزش بادهای ..... ۲۸
- ب) دروغگوی گنهکار ..... ۲۸
- ج) همه از بهر تو سرگشته و فرمانبردار ..... ۲۹
- افتراقات روایات تفسیری ..... ۲۹
- مقایسه مفاد ظاهری با مفاد روایی ..... ۲۹
- دسته دوّم : بیان شریعت پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) ..... ۳۱
- مفاد ظاهری ..... ۳۱
- الف) دعوت به عفو و گذشت در عین قاطعیت ..... ۳۱
- ب) نعمت های خدا نسبت به بنی اسرائیل و اختلاف آگاهانه ی آنان ..... ۳۲

- ج) لزوم پیروی از شریعت و پرهیز از پیروی هوای نفس ناآگاهان ..... ۳۳
- د) سرپرست ستمکاران و پارسایان ..... ۳۴
- مفاد روایی ..... ۳۴
- نورالثقلین ..... ۳۴
- الف) برخورد اخلاقی با کافران و فراهم کردن وسیله بخشش گناهان ..... ۳۴
- ب) ایام الله چه روزی است؟ ..... ۳۵
- الدرالمنثور** ..... ۳۵
- الف) منسوخه دانستن آیه گذشت و چشم پوشی از آزار معاندان اسلام ..... ۳۵
- ب) نعمت عقل ..... ۳۶
- ج) منظور از شریعت ..... ۳۶
- افتراقات روایات تفسیری ..... ۳۶
- مقایسه مفاد ظاهری با مفاد روایی ..... ۳۷
- دسته سوم: عدم مساوات بدکاران و نیکوکاران و هدفمندی آفرینش جهان ..... ۳۸
- مفاد ظاهری ..... ۳۹
- الف) بصیرت آفرینی، هدایتگری و رحمتگری قرآن ..... ۳۹
- ب) تفاوت گناهکاران با صالحان در دنیا و آخرت و هدفمندی آفرینش جهان ..... ۴۰
- ج) هواپرستی و فرجام عبرت آمیز آن ..... ۴۰
- د) بهانه جویی و گمانه زنی های مادی گرایان هواپرست در برابر آیات الهی ..... ۴۱
- ه) قطعی بودن معاد، و زیانکاری باطل گرایان ..... ۴۲

- ۴۲..... (و) بیان صحنه های تکان دهنده ای از قیامت و نامه ی اعمال و کیفیهای اخروی.....
- ۴۴..... (ز) فرجام مومنان شایسته کردار و کافران مستکبر در رستاخیز.....
- ۴۵..... (ح) بهانه جویی کافران در مورد رستاخیز و عوامل عذاب آنان.....
- ۴۶..... (ط) حمد و ستایش خدا و بیان صفات او.....
- ۴۸..... مفاد روایی.....
- ۴۸..... **نورالثقلین**.....
- ۴۸..... (الف) پرستش هوای نفس و اعمال و افکار غاصبان خلافت.....
- ۴۸..... (ب) اعتقاد مادیگرایان و مصداق آن.....
- ۴۹..... (ج) کفر و انواع آن در قرآن.....
- ۴۹..... (د) وای بر انکار کننده ی خداوند با وجود نشانه های روشن پروردگار.....
- ۴۹..... (ه) سازنده همه حوادث خدا است.....
- ۵۰..... (و) فراخواندن امت ها به سوی نامه ی اعمال خود.....
- ۵۰..... (ز) زبان قرآن و ترجمان وحی.....
- ۵۱..... (ح) کتابت و استنساخ اعمال.....
- ۵۲..... (ط) عرضه اعمال بر رسول خدا (ص) و حضرت علی (ع).....
- ۵۲..... (ی) کبریاء و عظمت دو صفت ویژه خداوند.....
- ۵۳..... الدرالمنثور.....
- ۵۳..... (الف) یکسان نبودن زندگی و مرگ نیکوکاران با بدکاران.....
- ۵۳..... (ب) فرجام هواپرستی.....

- ج) دهر را ناسزا نگویند..... ۵۴
- د) معنای جائیه ..... ۵۵
- ه) کتابت اعمال..... ۵۶
- و) فراموش شدگان ..... ۵۷
- ز) عظمت و کبریایی از مهمترین صفات و اسماء حسناى خداوند ..... ۵۸
- افتراقات روایات تفسیری ..... ۵۸
- مقایسه مفاد ظاهری با مفاد روایی..... ۵۹
- بخش دوم سوره احقاف ..... ۶۰
- دسته اول آیات: مبارزه با هر گونه شرک و بت پرستی..... ۶۰
- مفاد ظاهری ..... ۶۰
- نظری به سوره مبارکه ..... ۶۰
- الف) هدفمندی و سرآمدِ زمانی جهان و مخالفت کافران ..... ۶۲
- ب) دلیل نداشتن شرک و بت پرستی ..... ۶۲
- ج) بی فایده بودن پرستش معبودان دروغین ..... ۶۳
- مفاد روایی ..... ۶۴
- نور الثقلین ..... ۶۴
- الف) حروف مقطعه (حم) ناظر به اسمای الهی ..... ۶۴
- ب) اگر راست می گوید دلیل یا نشانه ای بیاورد ..... ۶۴
- ج) میراث علمی گذشتگان ..... ۶۵

- ۶۵..... (د) عطا شدن علم گذشته و آینده به اهل بیت
- ۶۶..... الدر المنثور
- ۶۶..... موروث از انبیاء و یا علمای گذشته
- ۶۷..... افتراقات روایات تفسیری
- ۶۷..... مقایسه مفاد ظاهری با مفاد روایی
- ۶۸..... دسته دوّم آیات: دفاع از پیامبر صلی الله علیه و آله در برابر تهمت های مشرکان
- ۶۸..... مفاد ظاهری
- ۶۸..... (الف) دشمنی معبودان دروغین در رستاخیز با پرستندگان
- ۶۹..... (ب) پاسخ به تهمت های مشرکان نسبت به قرآن و پیامبر
- ۷۰..... (ج) پاسخ به منکران قرآن
- ۷۱..... (د) بهانه جویی های کافران در برابر قرآن و ویژگی ها و اهداف قرآن
- ۷۱..... (ه) فرجام مؤمنان با استقامت
- ۷۲..... مفاد روایی
- ۷۲..... نورالثقلین
- ۷۲..... (الف) افتراء بستن به پیامبر صلی الله علیه و آله
- ۷۳..... (ب) آزاری که از ناحیه جماعت ملحد متوجه رسول خدا صلی الله علیه و آله شده
- ۷۳..... (ج) ندانستن هیچ حادثه‌ی غیبی از ناحیه خود
- ۷۵..... الدر المنثور
- ۷۵..... (الف) نوظهور نبودن پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله

- ب) نفی علم غیب استقلالی..... ۷۵
- ج) شاهی از بنی اسرائیل..... ۷۷
- د) مسلمانان پیش گام..... ۸۰
- افتراقات روایات تفسیری..... ۸۱
- مقایسه مفاد ظاهری با مفاد روایی..... ۸۲
- دسته سوّم آیات: سفارش به انسان درباره نیکی به پدر و مادر..... ۸۳
- مفاد ظاهری..... ۸۳
- الف) زحمات مادر و لزوم نیکی به پدر و مادر..... ۸۳
- ب) خطوط اساسی زندگی در چهل سالگی و پاداش های نیکوکاران..... ۸۴
- مفاد روایی..... ۸۵
- نور الثقلین..... ۸۵
- الف) استقامت بر ولایت امیر مؤمنان علی علیه السلام..... ۸۵
- ب) امامت و ولایت در نسل امام حسین علیه السلام..... ۸۵
- ج) منظور از بلوغ اشد..... ۸۷
- د) حکمت دادن به امام در کودکی..... ۸۷
- ه) حداقل مدت حمل..... ۸۷
- و) مراتب مختلف بلوغ اشد..... ۸۸
- الدرالمنثور..... ۸۸
- الف) چهل سالگی نقطه‌ی عطف زندگی بشر..... ۸۹

- ب) اداء کردن حقّ کودک ..... ۸۹
- ج) قضاوت طبق کتاب خدا به حداقل مدت حمل ..... ۸۹
- د) سپاس گزاری را به من الهام کن ..... ۹۰
- ه) در نسلم شایستگی پدید آور ..... ۹۱
- افتراقات روایات تفسیری ..... ۹۱
- مقایسه مفاد ظاهری با مفاد روایی ..... ۹۲
- دسته چهارم آیات: تشویق مومنان و هشدار به کافران ..... ۹۳
- مفاد ظاهری ..... ۹۳
- الف) بدرفتاری نسبت به پدر و مادر و فرجام زیانبار آن ..... ۹۳
- ب) درجات بهشتیان و دوزخیان بر اساس اعمالشان ..... ۹۴
- ج) عوامل عذاب کافران مستکبر و فسادگر در رستاخیز ..... ۹۴
- مفاد روایی ..... ۹۵
- نورالثقلین ..... ۹۵
- الف) غرق شدن در لذّات مادی ..... ۹۵
- ب) کیفیت زندگی پیامبر صلی الله علیه و آله ..... ۹۵
- ج) کیفیت زندگی و ساده زیستی امیرالمومنین علیه السلام ..... ۹۶
- د) اهل صفّه! امروز بهترید ..... ۹۸
- الدرالمنثور ..... ۹۸
- الف) تحریف شدن آیه‌ای از سوی بنی امیه ..... ۹۸

- ب) از قبر بیرون آورده می‌شویم ..... ۹۹
- ج) استفاده از لذات دنیوی و زهد پیشوایان بزرگ ..... ۱۰۰
- افتراقات روایات تفسیری ..... ۱۰۲
- مقایسه مفاد ظاهری با مفاد روایی ..... ۱۰۲
- دسته پنجم آیات: گزارشی از تلاشهای حضرت هود پیامبر و هلاکت قوم عاد در سرزمین  
احقاف ..... ۱۰۳
- مفاد ظاهری ..... ۱۰۴
- الف) قوم عاد و هدف توحیدی و هشدارهای پیامبرانشان ..... ۱۰۴
- ب) گفتمان هود پیامبر علیه السلام با قومش ..... ۱۰۵
- ج) عذاب قوم عاد و واکنش آنان ..... ۱۰۵
- د) نیرومندی قوم عاد و عوامل عذاب آنان و درماندگی آنان در برابر عذاب الهی ..... ۱۰۵
- ه) هلاکت اقوام گذشته و عدم نجات آنان توسط غیر خدا ..... ۱۰۶
- مفاد روایی ..... ۱۰۷
- نور الثقلین ..... ۱۰۷
- اصحاب احقاف و تندباد مرگبار ..... ۱۰۷
- الدرالمشور ..... ۱۰۸
- الف) وادی احقاف ..... ۱۰۸
- ب) محتوای دعوت پیامبران ..... ۱۱۰
- ج) معنای "لِتَأْفِكَنَا" ..... ۱۱۰



- د) باران عذاب ..... ۱۱۰
- ه) توانمندی قوم عاد ..... ۱۱۱
- افتراقات روایات تفسیری ..... ۱۱۱
- مقایسه مفاد ظاهری با مفاد روایی ..... ۱۱۱
- دسته ششم آیات: طرح عمومیت دعوت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و ایمان گروهی از جن به ایشان ..... ۱۱۳
- مفاد ظاهری ..... ۱۱۳
- الف) تأثیر قرآن بر جنیان و بیان ویژگی های قرآن توسط آنان ..... ۱۱۳
- ب) بشارت های جنیان در مورد پذیرش اسلام و هشدارهای آنان در مورد مخالفت با اسلام ..... ۱۱۴
- مفاد روایی ..... ۱۱۵
- نور الثقلین ..... ۱۱۵
- داستان جنیان از نظر روایات ..... ۱۱۵
- الف) استماع قرآن بوسیله جن و ایمان آوردنشان ..... ۱۱۵
- ب) گروهی از بزرگان جنیان و فضیلتی بزرگتر از فضیلت حضرت سلیمان ..... ۱۱۶
- ج) راهنمایی کننده‌ی گمراه به سوی راه ..... ۱۱۷
- د) صالحین و خوبان جن ..... ۱۱۷
- ه) مأموریت جهت انداز جنیان ..... ۱۱۷
- الدرالمنثور ..... ۱۱۸

۱۱۸	..... اشراف و بزرگان جن
۱۲۰	..... افتراقات روایات تفسیری
۱۲۱	..... مقایسه مفاد ظاهری با مفاد روایی
۱۲۱	..... دسته هفتم آیات: دادگاه عدل الهی در رستاخیز
۱۲۲	..... مفاد ظاهری
۱۲۲	..... الف) دلیل امکان معاد و اعتراف دیر هنگام کافران
	ب) یادآوری لزوم شکیبایی رهبران بزرگ الهی، اشاره به عمر کوتاه دنیا و عامل هلاکت مردم
۱۲۲	.....
۱۲۳	..... مفاد روایی
۱۲۳	..... نور الثقلین
۱۲۳	..... الف) پیامبران اولوا العزم
۱۲۶	..... ب) فاصله‌ی بین دنیا و آخرت
۱۲۷	..... الدرالمشور
۱۲۷	..... الف) اولوا العزم
۱۲۸	..... ب) عامل هلاکت ملت ها
۱۲۸	..... ج) طلب حاجت
۱۲۸	..... افتراقات روایات تفسیری
۱۲۹	..... مقایسه مفاد ظاهری با مفاد روایی
۱۳۰	..... جمع بندی از مفهوم و تعداد پیامبران اولوا العزم

فصل سوم: گونه شناسی روایات تفسیری.....	۱۳۲
اشاره.....	۱۳۲
انواع گونه های روایات تفسیری.....	۱۳۳
بخش اولّ سوره مبارکه جائیه.....	۱۳۶
نورالثقلین.....	۱۳۶
ترسیم فضای نزول.....	۱۳۶
قریش و پرستش هوای نفس.....	۱۳۶
تفسیر قرآن به قرآن.....	۱۳۶
علم خداوند.....	۱۳۶
تفسیر لفظی.....	۱۳۶
تفسیر مفهومی.....	۱۳۷
الف) منافع آنچه در آسمان ها و زمین است در تحت فرمان انسان.....	۱۳۷
ب) شناخت اهل بیت علیهم السلام وسیله بخشش گناهان.....	۱۳۸
ج) لزوم پیروی از شریعت.....	۱۳۸
د) دهریه اعتقاد به زنده شدن مجدد و معاد ندارند.....	۱۳۸
ه) دهر را ناسزا نگوید.....	۱۳۸
و) نامه اعمال.....	۱۳۸
ز) توضیحاتی در باره کتابت و استنساخ اعمال.....	۱۳۸

- ح) کبریا و بزرگواری فقط شایسته خداوند است ..... ۱۳۹
- تفسیر مصداقی ..... ۱۳۹
- الف) پیروی از هوای نفس، سنت غلط بعد از رسول خدا صلی الله علیه و آله ..... ۱۳۹
- ب) اعتقاد بر اساس گمان و شک نه تصدیق قلبی ..... ۱۳۹
- ج) بیان اقسام کفر ..... ۱۳۹
- د) نشانه های الهی در آسمان و زمین ..... ۱۳۹
- تفسیر عقلی ..... ۱۴۰
- اندیشیدن برای آفریدگار هستی! ..... ۱۴۰
- تفسیر باطنی ..... ۱۴۰
- الف) معنای حروف مقطعه حم ..... ۱۴۰
- ب) نامه عمل باشما سخن می گوید ..... ۱۴۱
- ج) امر و نهی به وسیله اهل قرآن ..... ۱۴۱
- د) استنساخ عمل بنده توسط اسرافیل از لوح محفوظ ..... ۱۴۱
- روایاتی که تفسیری نیست ..... ۱۴۱
- الدرالمثور ..... ۱۴۲
- تفسیر مفهومی ..... ۱۴۲
- مفهوم دهر ..... ۱۴۲
- نویسندگان و نامه اعمال ..... ۱۴۲
- معنای استنساخ اعمال و چگونگی آن ..... ۱۴۲